

NORBERT KMEŤ

Politická história a spoločnosť po roku 1989¹

All communities largely care about their own political history, as this is part of their common identity. It is natural for politicians and political parties to seek legitimacy for their own power and political position in historical events, regardless of whether they identify with the Right or with the Left. Societies usually recall events inspiring pride and conjuring up memories of the struggles for freedom. After 1989, as a result of the change of the social and political situation, post-communist countries began to put a very strong emphasis on political history. Politicians have utilised legislation to push for a binding political interpretation of history ever since the collapse of communist regimes, which has naturally generated conflicts in a democratic system, particularly among social scientists and diverse segments of civil society, who often present the views of a particular political line. Proclamation of a new beginning once again became the most acceptable solution, acknowledged by the absolute majority of society. Dealing with the past is never a purely individual problem; it is always a collective issue, for the history of an individual coincides with the history of a collective and vice versa. There will always be a dispute about whether individual or collective dealing with the past are sufficient and whether institutionalization of the problem and the adopted legislation are able to adequately reflect the real attitude of society towards totalitarian regimes.

Key words: dealing with the past; totalitarian regimes; political history; communist regime; the Slovak State

Každé spoločenstvo sa viac alebo menej zaujíma o vlastnú politickú históriu, čo je súčasťou spoločnej identity. V roku 1996 bolo veľmi hrdých na históriu Slovenska 36,7 % a v roku 2004 32,1 % oslovených. O desať rokov neskôr (2014) deklarovalo spomínanú hrdosť 33,0 % respondentov.² U politikov a v politických stranách je prirodzené, že hľadajú v historických udalostiach legitimitu vlastného mocenského a politického postavenia bez ohľadu na to, či sa hlásia k pravici alebo k ľavici. Väčšinou si každá spoločnosť pripomína tie udalosti, ktoré vzbudzujú hrdosť a súvisia so zápasom o slobodu. Po roku 1989 sa v postkomunistických štátoch začala príliš zdôrazňovať politická história, čo bolo späté so zmenou spoločensko-politických pomerov.

¹ Vypracované v rámci projektu VEGA MŠ SR – SAV *Politická história a politici – vyrovnávanie sa s minulosťou*, č. 2/0014/12.

² KRIVÝ, Vladimír: Ozajstný Slovák a zdroje národnej hrdosti. Prvé zistenia z výskumu ISSP Slovensko 201. In: http://www.sociologia.sav.sk/cms/uploaded/2172_attach_4_ozajstny_slovak.pdf

Tento proces sa začal už v posledných rokoch komunistického režimu, keď sa intenzívnejšie diskutovalo o potrebe odstraňovať biele miesta v dejinách. V rámci možností sa pripomínali udalosti a osoby, o ktorých sa dovtedy väčšinou mlčalo. Rozprava o histórii, vrcholiaca počas obrodného procesu v roku 1968, bola mocensky ukončená nástupom normalizácie. V prostredí disentu a neoficiálnych štruktúr na Slovensku nemala diskusia o histórii také dimenzie, ako to bolo v českých krajinách.³ Vyplývalo to tiež z početnosti disentu. Práce Jozefa Jablonického boli reflektované nielen v disente a exile, ale pozorne ich sledovali aj mocenské zložky režimu vrátane Štátnej bezpečnosti. Ich cieľom však bolo zabrániť mu v koncipovaní a vydávaní ďalších diel.⁴ Pri vypracovaní state *Slovenský fenomén* využil Miroslav Kusý⁵ taktiež spis *Legenda rokov meruôsmych* od Gabriela Viktora, ktorý bol už vtedy „prijímaný s mnohými rozpakmi, ba až s nevôľou, ako samizdat provokačný, pre mnohých dokonca svätokrádežný“. Štátna bezpečnosť odhalila autora tohto spisu – bol ním Ladislav Szalay.⁶ Historické zborníky o Jozefovi Tisovi a Andrejovi Hlinkovi vydané v roku 1986, resp. 1987 Ivanom Polanským vyvolali určitú polemiku, ale najviac sa o ne zaujímala Štátna bezpečnosť. Disent a nezávislí aktivisti sa zastali zostavovateľa, pričom zdôrazňovali slobodu vyjadrovania, a ich obsahu venovali minimálnu pozornosť.⁷ Komunistická moc negatívne reagovala aj na Vyhlásenie k deportáciám Židov z októbra 1987.⁸ Depersonalizované dejiny sa menili vždy v čase uvoľňovania pomerov, keď sa začali opäť zaplňať konkrétnymi osobnosťami, ktoré boli pred tým odsúdené na umelé zabudnutie.⁹ Môžeme to považovať za vzburu spoločnosti proti oficiálnemu interpretačnému rámcu histórie, ale aj proti spoločensko-politickým pomerom. Bez ohľadu na to, o aké dejinné obdobie je v spoločnosti záujem, vždy je to súčasť dejín súčasnosti.¹⁰

³ Bližšie pozri KOPEČEK, Michal: Historická paměť a liberální nacionalismus v Česku a střední Evropě po roce 1989. In: GJURIČOVÁ, Adéla – KOPEČEK, Michal (eds.): *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*. Praha – Litomyšl: Paseka, 2008, s. 245 – 256; HAVELKA, Miloš (ed.): *Spor o smysl českých dějin 2, 1938 – 1989. Posuny a akcenty české otázky*. Praha: Torst, 2006; HANZAL, Josef: *Cesty české historiografie 1945 – 1989*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 1999; MLYNÁRIK, Ján: *Diaspora historiografie. Štúdie, články a dokumenty k dejinám československej historiografie v rokoch 1969 – 1989*. Praha: Vydavateľstvo IPEL, 1998; PREČAN, Vilém: *V kradeném čase. Výběr ze studií, článků a úvah z let 1973 – 1993*. Praha – Brno: USD AV ČR – DOPLNĚK, 1994.

⁴ Bližšie pozri JABLONICKÝ, Jozef: *Samizdat o odboji. Štúdie a články*. Bratislava: Kalligram, 2004; JABLONICKÝ, Jozef: *Samizdat o odboji. Štúdie a články*. 2. Bratislava: Kalligram 2006; JABLONICKÝ, Jozef: *Samizdat o disente. Záznamy a písomnosti*. 3. Bratislava: Kalligram, 2007; KOPSOVÁ, Raisa: Recepčia Jozefa Jablonického v disidentskom spoločenstve. In: „Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmú...“ *Pocťa Jozefovi Jablonickému*. Bratislava: VEDA, vydavateľstvo SAV, 2005, s. 277 – 282; MARUŠIAK, Juraj: Režim normalizácie (1969 – 1989) a jeho charakteristiky v kontexte „Kauzy Jablonický“. In: KMEŤ, Norbert – SYRNÝ, Marek a kol.: *Odvaľujem balvan. Pocťa historickému remeslu Jozefa Jablonického*. Bratislava – Banská Bystrica: Ústav politických vied SAV – Múzeum SNP 2013, s. 347 – 364; SIVOŠ, Jerguš: Štátna bezpečnosť a hon na falzifikátora slovenských dejín. In: KMEŤ, Norbert – SYRNÝ, Marek a kol.: *Odvaľujem balvan. Pocťa historickému remeslu Jozefa Jablonického*, s. 365 – 389; BLAŽEK, Petr: Akce „ANTI“. Sledování historika Jozefa Jablonického příslušníky IV. správy SNB při jeho dvou pražských cestách. In: KMEŤ, Norbert – SYRNÝ, Marek a kol.: *Odvaľujem balvan. Pocťa historickému remeslu Jozefa Jablonického*, s. 390 – 398.

⁵ KUSÝ, Miroslav: Slovenský fenomén. In: KUSÝ, Miroslav: *Eseje*. Bratislava: ARCHA, 1991, s. 155 – 174.

⁶ Bližšie pozri: VIKTOR, Gabriel: *Legenda rokov meruôsmych*. Bratislava: SURSUM, 1988; KUSÝ, Miroslav: Slovenská pravda. In: VIKTOR, Gabriel: *Legenda rokov meruôsmych*, s. 163 – 166; KUSÝ, Miroslav: Slovenská pravda. In: KUSÝ, Miroslav: *Na vlnách Slobodnej Európy 1997 – 2001*. Bratislava: Kalligram, 2001, s. 155 – 158.

⁷ BLAŽEK, Petr: Výbor na obranu Ivana Polanského. In: KMEŤ, Norbert – MARUŠIAK, Juraj (eds.): *Slovensko a režim normalizácie*. Prešov: VMV, 2003, s. 206 – 221.

⁸ Bližšie pozri: *Kritika&Kontext*, 4, 1999, č. 1, s. 4 – 41.

⁹ ŠIMEČKA, Milan: Omělem zapomnění. In: ŠIMEČKA, Milan: *Kruhová obrana*. Bratislava: ARCHA, 1992, s. 49 – 53.

¹⁰ Pozri napríklad CROCE, Benedetto: *Historie jako myšlení a jako čin*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury,

Problematikou interpretácie histórie, ako aj otázkou, ktoré obdobia sú najviac deformované predchádzajúcou dobou, sa po roku 1989 zaoberala v podstate celá spoločnosť. Aktívni boli najmä publicisti, pretože spoločenský vedci a ich práce sa vo väčšine prípadov odmietali z ideologických dôvodov. Súviselo to aj s tým, že v Československu neexistovala komunikácia medzi oficiálnou historiografiou a nezávislým dejepisectvom i exilom, ako to bolo v Poľsku či v Maďarsku, kde situácia nebola tak umelo vyhrotená.¹¹ V strednej Európe sa po roku 1990 začala ďalšia etapa reinterpretácie národnej histórie. Tento proces sa v súčasnosti pomenováva takými slovnými spojeniami ako „vyrovnávanie sa s minulosťou“ alebo „politika dejín“. Snahou politikov vždy bolo upravovať výklad dejín, čiže realizovať ich inštitucionalizáciu tak, aby vyhovovali ich politickým zámerom. História sa stala súčasťou politického súperenia.¹² Už od pádu komunistických režimov sa politici usilujú presadzovať prostredníctvom legislatívy záväznú politickú interpretáciu politickej histórie, čo vyvoláva prirodzene v demokratickom zriadení konflikty najmä so spoločenskými vedcami a rôznymi segmentmi občianskej spoločnosti, ktoré často prezentujú názory konkrétneho politického smeru. Toto nie je špecifické len pre postkomunistické štáty, ale stretávame sa s tým napríklad aj na francúzskej politickej scéne. V tamojšom parlamente odzneli dokonca na adresu spoločenských vedcov obvinenia, že chcú diktovať politikom, ako sa majú vyjadrovať a interpretovať politickú históriu.¹³ Namiesto seriózneho spracovania a prezentovania politickej histórie sa presadzuje v spoločnosti primárnosť rôznych pamätí. Je samozrejmé, že sa nemôže zabrániť tomu, aby politici zasahovali a ovplyvňovali spoločenskú pamäť, ale historický výskum a vyučovanie histórie majú zostať apolitické.¹⁴

Súčasťou vyrovnávania sa s minulosťou je nielen odmietnutie predchádzajúceho historického výkladu, ale tiež požiadavka na také spracovanie dejín, pri ktorom sa verejnosť dozvie, kto nesie za predchádzajúce utrpenie nevinných zodpovednosť. Je známe, že obeť represie je vždy identifikovaná a že si všetko pamätá dlhšie a lepšie než vykonávatelia neprávostí.¹⁵ Obraz obeť je v spoločnosti v popredí a v úzadí je model protikomunistického bojovníka.¹⁶ Dôraz kladený na obeť má zabrániť návratu pomerov, v ktorých sa evidentne porušovali ľudské práva. Žiadosti o pravdivé zhodnotenie histórie v období novembrových spoločensko-politických zmien v roku 1989 bolo hodne. Patrí k nim aj stanovisko pracovníkov Ministerstva obchodu a cestovného ruchu Slovenskej socialistickej republiky (SSR) z 30. novembra 1989, v ktorom žiadali okrem iného pravdivé

2006; LE GOFF, Jacques: *Paměť a dějiny*. Praha : ARGO, 2007; SCHMITT, Carr: *Pojem politična*. Brno – Praha : Centrum pro studium demokracie a kultury : OIKOYMENH, 2007.

- ¹¹ KAMENEC Ivan: Rozdvojená historiografia. In: *Hľadanie a blúdenie v dejinách*. Bratislava : Kalligram, 2000, s. 296.
- ¹² KOPEČEK, Michal: Úvod. In: GJURIČOVÁ, Adéle – KOPEČEK, Michal – ROUBAL, Petr – SUK, Jiří – ZAHRADNÍČEK, Tomáš: *Rozdělení minulosti. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2012, s. 10 – 11. Druhé nezměněné vydání; MAYER, Françoise: *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*. Praha : ARGO, 2009, s. 22.
- ¹³ KŠIŇAN, Michal: Sloboda pre históriu alebo história pre slobodu? In: http://www.forumhistoriae.sk/forum/vyzva_z_blois/ksinan.pdf; MASLOWSKI, Nicolas: Politika paměti jako nástroj manipulace a morálky. In: MASLOWSKI, Nicolas – ŠUBRT, Jiří a kol.: *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*. Praha : Karolinum, 2014, s. 78 – 80; HORSKÝ, Jan – TUČEK, Jan: Paměť jako objekt teoretické analýzy či jako objekt manipulace. In: MASLOWSKI, Nicolas – ŠUBRT, Jiří a kol.: *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*, s. 129 – 139.
- ¹⁴ MASLOWSKI, Nicolas: Politika paměti jako nástroj manipulace a morálky. In: MASLOWSKI, Nicolas – ŠUBRT, Jiří a kol.: *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*, s. 80.
- ¹⁵ JABLONICKÝ, Jozef: Spomínam si. In: JABLONICKÝ, Jozef: *Fragment o histórii*. Bratislava : Kalligram, 2009, s. 36.
- ¹⁶ MAYER, Françoise: Milada Horáková a „její“ proces v české paměti. In: ŠUSTROVÁ, Radka – HĚDLOVÁ, Luba (eds): *Česká paměť. Národ, dějiny a místa paměti*. Praha – Lidice : Academia – Památník Lidice, s. 249.

zhodnotenie novodobých dejín Slovenska. O tejto skutočnosti informoval v ten istý deň na zasadnutí Slovenskej národnej rady Kazimír Nagy, minister obchodu a cestovného ruchu SSR.¹⁷

V nových politicko-spoločenských pomeroch sa začalo otvorene diskutovať o politickej histórii. Každý sa chcel vyjadriť k určitému obdobiu a často o dejinách hovorili politici. História sa stala jedným z argumentov na presadenie spoločensko-politických zmien. Mocenský vzťah, čiže nadradenosť víťaza nad porazeným, bol súčasťou prebiehajúcich procesov. Všeobecne sa presadzoval princíp nového začiatku a so štruktúrami komunistickej moci a strany zrazu nemal nikto nič spoločné. Zvolený prístup sa akceptoval a v podstate celá spoločnosť sa stala súčasťou novej moci. O potrebe vyrovnáť sa s predchádzajúcimi politickými systémami sa nevedli spory. Spôsoby, ako ho realizovať, sa však odlišovali. Časť spoločnosti a politikov požadovala radikálne „zúčtovanie“. Ide o presadzovanie konzervatívno-traditionalistického prístupu. Druhá skupina sa zasadzovala za známu „hrubú čiaru“ za minulosťou, čo predstavuje obranársko-budovateľský prístup. Medzi týmito dvoma prístupmi je ešte jeden, a to amnetický, ktorý sa zakladá na absolútnom eliminovaní komunistického obdobia nielen z vlastnej, ale aj zo spoločenskej pamäti.¹⁸ Politická zmena pomerov je vždy späť s radikálnym odmietnutím všetkého, čo pripomína predchádzajúci režim. Už v roku 1990 Giuseppe Di Palma konštatoval, že presadzovaná dôležitosť razantnej očisty spoločnosti v strednej a východnej Európe po páde komunistických režimov bola ojedinelá a podobný prípad predstavuje len denacifikácia Nemecka. Radikálne sa odmietli nielen predchádzajúce formy vládnej moci, ale rázne sa tiež zavrhol akákoľvek spoluúčasť obyvateľov na moci, ktorá bola zlikvidovaná.¹⁹ Cieľom bolo nekompromisné popretie všetkého predchádzajúceho a na tomto negativizme sa budovala legitimita novokonštituovaného politického zriadenia.²⁰ Absolútne odmietnutie komunistickej moci sa spájalo s oprávneným hnevom väčšiny spoločnosti na predchádzajúcu vládnú skupinu, lebo tá nespĺnila deklarované sľuby, ktoré sa úplne rozchádzali s realitou. Tento individuálny hnev ľudu vychádzal z osobného poníženia a predstavoval „*iracionálne účtovanie s vlastnou minulosťou*“.²¹ Odôvodňuje sa to aj tým, že politické spoločenstvo sa dostalo z uzavretosti nespravodlivosti a kriminálnej minulosti ku kreovaniu ďalšej politickej identity.²² Zároveň sa opäť prejavil fenomén strachu, tentokrát z toho, že sa širšie spoločenstvo dozvie o konkrétnych zlyhaniach jednotlivcov, ich spoluúčasti na mocenskej participácii, ktorá už neprinášala žiadne výhody a bola skôr na ťarchu. Je prirodzené, ako poznamenal napríklad Ivan Kamenec, „*že spoločnosť a jej jednotlivé zložky (vrátane konkrétnych politických aktérov i radových občanov) nepočívajú s nadšením o vlastnom strachu, ktorý sa neraz mení v nedôstojnú devótnosť, až zbabelosť s vážnymi morálnymi dôsledkami*“.²³ Opäť sa vyhládávali rôzne objasnenia, prečo sa konalo tak a nie inak, pričom sa využíval

¹⁷ Stenografická správa o 17. schôdzi Slovenskej národnej rady, konanej 30. novembra 1989, s. 32. In: <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/DsDocumentVariant?documentVariantId=9319&fileName=zazn.pdf&ext=pdf>

¹⁸ BAKOŠ, Vladimír: K problému vyrovnávania sa s (komunistickou) minulosťou. In: „*Spoznal som svetlo a už viac nechcem tmu...*“ *Pocta Jozefovi Jablonickému*, s. 378 – 386.

¹⁹ DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra – KUNC, Jiří: *O přechodech k demokracii*. Praha : SLON 1994, s. 103.

²⁰ DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra – KUNC, Jiří: Kam se starými strukturami? Příklady z historie. In: *TVAR*, roč. 2, 1991, č. 8, s. 6.

²¹ DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra – KUNC, Jiří: *O přechodech k demokracii*, s. 104.

²² PŘIBÁŇ, Jiří: Právo, kolektivní identita a vyrovnávání se s minulostí: středoevropské zkušenosti s postkomunismem. In: GJURIČOVÁ, Adéla – KOPEČEK, Michal (eds.): *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*, s. 291.

²³ KAMENEC, Ivan: Fenomén strachu (len v našich?) moderných dejinách. In: KAMENEC, Ivan: *Hľadanie a blúdenie v dejinách*, s. 106.

princíp politiky menšieho zla. Je všeobecne známe, že takéto vysvetlenia nie sú správne, lebo zlo nie je možné deliť na menšie a väčšie.²⁴ Hlásanie nového začiatku sa opäť stalo najpriateľnejším riešením, s ktorým súhlasila absolútna väčšina spoločnosti.

Postupnou kryštalizáciou politických názorov a presadzovaním individuálnych záujmov sa deklarovaná revolučná jednota strácala. Medzi negatívnymi spoločenskými javmi sa zaznamenával vzostup nacionalistických a xenofóbnych tendencií. Bol to výsledok nielen zmrazených konfliktov, ale aj sklamaní z ponovembrového vývoja, najmä zo spoločensko-sociálnej situácie. V máji 1990 spoločenský vývoj kladne hodnotilo 71 % respondentov a v októbri toho istého roka klesol na 36 %, pričom v máji 1991 už nespokojnosť s ním vyslovovalo 76 % oslovených a 20 % sa vyjadrovalo pozitívne.²⁵ V júli 1991 zastávalo 56 % populácie na Slovensku názor, že komunistický režim mal viac predností než ponovembrové demokratické zriadenie. Oceňovali sa sociálne istoty.²⁶ Tento stav pretrvával aj v januári 1992.²⁷ V októbri 1993 bolo o prednostiach komunistického politického systému presvedčených cca 64 % oslovených. Z toho 31,1 % uviedlo, že ponovembrové politické zriadenie má oveľa viac nedostatkov, 20,2 % trochu viac nedostatkov a podľa 13,1 % nie je medzi nimi rozdiel.²⁸ V Českej republike v októbri 1993 pozitívne hodnotilo politický režim pred rokom 1989 cca 43% respondentov.²⁹ Podľa sociologického výskumu z decembra 1994 na Slovensku 45% oslovených prezentovalo názor, že komunistický režim mal viacej výhod než ponovembrové politické zriadenie.³⁰ Tento percentuálny počet ostával aj v ďalších rokoch na rovnakej úrovni, čo dokumentuje výskum z roku 2000, keď bolo 53 % obyvateľov Slovenska presvedčených o prednostiach prednovembrového politického systému. Podobne sa vyjadrili aj obyvatelia Bulharska, Maďarska, Poľska a Rumunska. O výhodách ponovembrového režimu boli presvedčení len obyvatelia Českej republiky, kde sa v tomto zmysle vyjadrilo 55 % respondentov. Opak uviedlo 35 % oslovených.³¹ Podľa výskumu z roku 2009 narastal počet tých, čo považovali zriadenie po Novembri 1989 za výhodnejšie.³² O päť rokov neskôr 45 % respondentov (v tomto čísle sú zahrnuté odpovede „trocha lepšie“ – 26,4 % a „oveľa lepšie“ – 18,6 %) bolo presvedčených, že za komunistického režimu sa žilo lepšie

²⁴ Bližšie pozri napríklad JABLONICKÝ, Jozef: Paradoxy okolo Povstania. In: *Fragment o histórii*, s. 517; PITHART, Petr: Politika a morálka. In: PITHART, Petr: *Po devätaosmdesátém: Kdo jsme?* Bratislava – Brno : Kalligram – Doplněk, 1998, s. 249.

²⁵ BÚTOROVÁ, Zora – DIANIŠKA, Ivan – DOBROVODSKÝ, Mario – FRÍČ, Pavol – GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga – ROSOVÁ, Tatiana – TIMORACKÝ, Marian: *Aktuálne problémy slovenskej spoločnosti, máj 1991*. (Správa zo sociologického prieskumu). Ústav pre sociálnu analýzu Univerzity Komenského, s. 7.

²⁶ FRÍČ, Pavol – TIMORACKÝ, Marian – DIANIŠKA, Ivan: *Slovensko – júl 1991*. (Analytická štúdia). Ústav pre sociálnu analýzu Univerzity Komenského. Bratislava : august 1991, s. 16 – 17.

²⁷ BÚTOROVÁ, Zora – DIANIŠKA, Ivan – DOBROVODSKÝ, Mario – FRÍČ, Pavol – KRIVÝ, Vladimír – RADÍČOVÁ, Iveta – STEHLÍKOVÁ, Eva – ŠMÍDOVÁ, Oľga – ROSOVÁ, Tatiana: *Aktuálne problémy Česko-Slovenska, január 1992*. (Správa zo sociologického prieskumu). Centrum pre sociálnu analýzu. Bratislava, s. 1.

²⁸ BUTOROVA, Zora – DIANISKA, Ivan – DOBROVODSKY, Mario – GYARFASOVA, Oľga – KRIVY, Vladimír – RADICOVA, Iveta – ROSOVA, Tatiana: *Current Problems of Slovakia after the Split of the CSFR. (October 1993)*. Bratislava : FOCUS, p. 1.

²⁹ BÚTOROVÁ, Zora – BÚTORA, Martin (eds.): *Slovensko, rok po. Cesty a križovatky nového štátu očami jeho obyvateľov*. Praha : SLON, 1994, s. 5.

³⁰ BÚTOROVÁ, Zora – BÚTORA, Martin (eds.): *Aktuálne problémy Slovenska, december 1994*. (Správa zo sociologického výskumu). Bratislava : FOCUS, s. 6.

³¹ *SME*, roč. 8, 18. 4. 2000, č. 91, s. 2.

³² BÚTOROVÁ, Zora – GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga: Verejná mienka. In: *Slovensko 2009. Súhrnná správa o stave spoločnosti a trendoch na rok 2010*. Bratislava : Inštitút pre verejnú otázku, 2010, s. 243.

než dnes. Po pripočítaní 19 % odpovedí, že to je rovnaké, sa vlastne 64 % opýtaných vyslovilo kladne o politickom systéme pred rokom 1989.³³

Obdobie komunistického režimu, ako dokazujú sociologické výskumy, sa posudzuje najmä podľa sociálnej situácie z konca 80. rokov 20. storočia. Je zaujímavé, že pri posudzovaní tohto obdobia na základe postojov ku komunistickým politikom dostávame jeho negatívne hodnotenie. V októbri 1990 sa občania Slovenska hanbili najmä za predstaviteľov komunistického režimu a Slovenského štátu: za G. Husáka 15,8 % oslovených, za V. Biľaka 14,0 %, za K. Gottwalda 11,1 %, M. Jakeša 6,6 %, A. Novotného 3,2 % a V. Šalgoviča 1,0 %. Viac než polovica respondentov prejavila negatívny názor na komunistický režim. Za J. Tisa sa hanbilo 12,4 %. Do desiatky negatívne hodnotených osobností sa dostal aj A. Hlinka – 2,4 %, E. Beneš – 2,7 % a T. G. Masaryk – 1,8 %. Ďalšie osobnosti uviedlo 12 % respondentov a podľa 17 % oslovených takáto osobnosť neexistuje. Na otázku nevedelo odpovedať 34,8 % a neodpovedalo 5,8 % oslovených.³⁴ Gustáva Husáka vnímali negatívne občania SR aj v máji 1991, keď ho skôr za zápornú, než kladnú osobnosť považovalo 43,4 % opýtaných a jednoznačne záporne ho posudzovalo 23,8 %. Jednoznačne kladne sa o ňom vyjadrilo 2,5 % respondentov a skôr kladne, ako záporne ho hodnotilo 21,9 % oslovených. Jeho rolu v histórii nevedelo posúdiť 7,9 % zúčastnených na výskume a na túto otázku neodpovedalo 0,5 %. Jozefa Tisa považovalo za pozitívnu osobnosť 8,5 % a skôr za pozitívnu, ako negatívnu 19,5 % oslovených. Záporne sa o ňom vyjadrilo 22,3 % a skôr záporne, ako pozitívne ho vnímalo 24,5 % oslovených. Jeho rolu v histórii Slovenska nevedelo posúdiť 24,8 % a 0,3 % respondentov neodpovedalo na túto otázku. Alexandra Dubčeka jednoznačne kladne hodnotilo 54,1 % a skôr kladne, ako záporne 40,7 % zúčastnených na výskume.³⁵ V januári 1992 prevažovalo negatívne hodnotenie G. Husáka, keď ho skôr za zápornú, ako kladnú postavu dejín označilo 37,0 % respondentov a 16,4 % uviedlo, že je jednoznačne záporná osobnosť. Skôr kladne ako záporne sa o ňom vyslovilo 32,3 % a jednoznačne kladne 3,7 % oslovených. Nevedelo sa o ňom vyjadriť 10,6 % zúčastnených na výskume. Jozefa Tisa skôr záporne, ako kladne posudzovalo 25,0 % a jednoznačne záporný postoj zaujalo 16,7 % oslovených. Nevedelo ho posúdiť 29,1 %. Absolútne pozitívny postoj k nemu malo 7,9 % a skôr kladne, ako záporne ho vnímalo 29,1 % oslovených.³⁶ V októbri 1993 rozhodne negatívne hodnotilo G. Husáka 12,4 % a viac negatívne, ako pozitívne 28,6 %. Neutrálne ho hodnotilo 31,5 % a viac pozitívne ako negatívne 17,0 % respondentov. Za pozitívnu osobnosť ho považovalo 6,6 % oslovených. Jozefa Tisa v tomto období jednoznačne negatívne hodnotilo 16,2 % a viac negatívne, ako pozitívne 26,3 % opýtaných. Z celkového počtu respondentov sa neutrálne o ňom vyjadrilo 17,9 % a pozitívny postoj k nemu zaujalo 8,4 % oslovených. Skôr pozitívne, ako negatívne ho hodnotilo 16,4 % respondentov. Absolútne kladne posúdilo Alexandra Dubčeka 60 % a skôr pozitívne ako negatívne ho hodnotilo 30,8 % zúčastnených na výskume.³⁷ Záporný postoj k G. Husákovi a J. Tisovi sa nezmenil ani v novembri 2003, keď o ich negatívnej úlohe v spoločnosti

³³ Porovnanie percepcie súčasnej a minulej situácie obyvateľov Slovenska. Pripravili James Krapfel a Miroslav Tižik. Sociologický ústav SAV, Bratislava, 11. augusta 2014. http://www.sociologia.sav.sk/cms/uploaded/2038_attach_Tlacova_konferencia_DOS_2014_II_Krapfl+Tizik.ppt

³⁴ BELICA, Cyril – BÚTOROVÁ, Zora – DIANIŠKA, Ivan – DOBROVODSKÝ, Mario – FRIČ, Pavol – GYÁRFÁŠOVÁ, Oľga – ROŠOVÁ, Tatiana – TIMORACKÝ, Marián: *Aktuálne problémy Česko-Slovenska. (Správa zo sociologického výskumu), október 1990*. Bratislava : Centrum pre výskum spoločenských problémov, s. 17.

³⁵ Aktuálne problémy slovenskej spoločnosti, máj 1991, s. 96.

³⁶ Aktuálne problémy Česko-Slovenska, január 1992, s. 26.

³⁷ Current Problems of Slovakia after the Split of the CSFR. (October 1993), s. 35.

bolo presvedčených pri G. Husákovi 10,9 % a pri J. Tisovi 29,8 % oslovených. Alexander Dubček bol zase kladne hodnotený a o jeho pozitívnom ovplyvnení Slovenska bolo presvedčených 52,5 % oslovených.³⁸ Väčšinou kladne sa hodnotí aj rok 1968.³⁹

V spoločnosti sa začiatkom 90. rokov 20. storočia črtala jasná deliaca línia medzi nacionalistami a kozmopolitami. Obidve skupiny pritom vychádzali zo spoločného základu predstavovaného komunistickým systémom. Zdôrazňovaný a propagovaný socialistický či proletársky internacionalizmus sa javil ako povinná fráza vládnucej komunistickej ideológie bez akéhokoľvek vplyvu na spoločnosť. Neriešené národnostné vzťahy a napätia, ktoré z toho vznikali, boli v československej spoločnosti po roku 1968 potlačené a navonok žiaden takýto problém neexistoval. Latentný konflikt však pretrvával a otvorene sa prejavil po roku 1989. Negatívnu rolu pritom zohrala aj časť politickej reprezentácie, ktorá tieto nálady podporovala a udržiavala v politicko-spoločenskom diskurze. Treba však oceniť, že väčšina populácie to odmietala, aj keď sa pri posudzovaní situácie na základe správ v médiách mohlo zdať, že na Slovensku prevládali nacionalistické vášne. Na spolužití občanov sa však toto výraznejšie neprejavovalo a prevládali bezkonfliktné medziľudské vzťahy, čo sa oceňovalo najmä v zahraničí.⁴⁰ Na multietnickom Slovensku sa prejavoval etnický nacionalizmus výraznejšie než v Českej republike, Maďarsku a Poľsku, kde podľa väčšiny autorov prevažovalo občianske, čiže západné definovanie národného spoločenstva.⁴¹ Tento obraz o Slovensku prevládal v 90. rokoch 20. storočia, pričom ďalší vývoj ukázal, že vlna nacionalizmu má rôzne úrovne a v každom štáte má iné prejavy. Do úvahy treba zobrať aj to, aký obraz má daný štát v zahraničí, či pozitívnejší, alebo negatívnejší.

Razantným nástupom nacionalizmu sa odhalilo nielen to, čo bolo v spoločnosti dlhodobo potlačované, ale do určitej miery sa zakrývala dovtedajšia činnosť jednotlivcov. Nacionalizmus nahradil dovtedy určujúcu ideológiu vládnucej komunistickej strany. V postkomunistických štátoch sa začala otvorená nacionalizácia spoločnosti, čo vytváralo rôzne vnútropolitické a zahraničnopolitické napätie.⁴² Za komunistického režimu sa zdôrazňoval v histórii triedny boj spolu s národnoemancipačným hnutím. Z tejto dvojice po roku 1989 vypadol triedny boj a ešte väčší dôraz sa kládol na národné ponímanie histórie Slovákov.⁴³ Kontinuita hlavného interpretačného

³⁸ PEKNÍK, Miroslav (ed.): *Verejná mienka a politika. Historické vedomie slovenskej spoločnosti*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, 2006, s. 101 – 102.

³⁹ K najnovším výsledkom pozri ZEMAN, Milan: Predstavy o obrodnom procese v roku 1968 a následnej normalizácii v Československu. Tlačová konferencia k vybraným výsledkom výskumu Demokracičnosť a občania na Slovensku. Sociologický ústav SAV, Bratislava, 11. augusta 2014. In: <http://sociologia.sav.sk/podujatia.php?id=1974&r=1>

⁴⁰ Takto sa vyjadril napríklad Max van den Stoel koncom apríla 1993. In: *Pravda*, 3, 30. 4. 1993, č. 100, s. 12.

⁴¹ KOPEČEK, Michal: Historická pamäť a liberálny nacionalizmus v Česku a strední Evrope po roce 1989. In: GJURIČOVÁ, Adéla – KOPEČEK, Michal (eds.): *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*, s. 244.

⁴² Bližšie pozri napríklad MARUŠIAK, Juraj: Stredná Európa a problematika práva národov na sebaurčenie. In: MARUŠIAK, Juraj – HALÁSZ, Ivan – GNIAZDOWSKI, Mateusz: *(Dez)integračná sila stredoeurópskeho nacionalizmu. Prípady štátov Východnej skupiny*. Bratislava : Univerzita Komenského, 2015, s. 7 – 117; GNIAZDOWSKI, Mateusz: Historická pamäť a poľské zahraničnopolitické myslenie po roku 1989. In: MARUŠIAK, Juraj – HALÁSZ, Ivan – GNIAZDOWSKI, Mateusz: *(Dez)integračná sila stredoeurópskeho nacionalizmu. Prípady štátov Východnej skupiny*, s. 152 – 164.

⁴³ Bližšie pozri napríklad HUDEK, Adam: Totalitno-historické rozprávanie ako dedičstvo normalizačnej historiografie. In: <http://forumhistoriae.sk/documents/10180/191412/hudek-adam>; MICHELA, Miroslav: Historici a súperenie o podobu nových národných dejín na Slovensku po roku 1989. In: ŠUSTROVÁ, Radka – HĚDLOVÁ, Luba (eds): *Česká paměť. Národ, dějiny a místa paměti*, s. 141 – 142; MICHELA, Miroslav: Pripomínanie a kanonizovanie minulosti. Úvaha na margo niektorých diskusií o dejinách Slovenska. In: MERVART, Jan – ŠTĚPÁN, Jiří a kol: *České, slovenské a česko-*

rámca histórie Slovenska ostala neporušená a bola snaha znacionalizovať dejiny Slovákov. Popularita Mináčovho konceptu pretrváva a stal sa jedným z tvorcov „identity súčasných generácií“. Druhá osobnosť, ktorá oslovila iným obrazom obyvateľov Slovenska, bol podľa Františka Novosáda Ľubomír Lipták.⁴⁴ Spor o výklad dejín z pozícií občianskych a národných pretrváva. Postavenie konkrétnej osoby počas komunistického režimu sa na Slovensku z dôvodu nárastu nacionalizmu po Novembri 1989 dostalo do úzadia. Jednotlivci tvoriaci spoločnosť sa začali rozdeľovať na dve skupiny. Jedna sa hlásila k rôznym formám nacionalizmu a druhá preferovala občiansky princíp. Aleš Debeljak to označil za provincionalizmus, a to konzervatívno-národnársky a liberálny.⁴⁵ Na Slovensku bola v 90. rokoch 20. storočia tiež jasná hranica, ktorú určoval vzťah k Vladimírovi Mečiarovi a k jeho Hnutiu za demokratické Slovensko.

Po roku 1989 sa objavili silné snahy obhajovať slovenský štát, čo väčšina populácie odmietla. Slovenské národné povstanie sa stalo symbolom demokratických hodnôt a zjednocujúcim prvkom všetkých odporcov ľudáckych a nacionalistických tendencií.⁴⁶ Spor, či bude história Slovenska interpretovaná v ľudáckej, alebo demokratickej línii, vyvrcholil zápasom o to, či publikácia Milana S. Ďuricu *Dejiny Slovenska a Slovákov* bude odporúčanou učebnou pomôckou pri výučbe dejepisu. Jej nepoužívanie v školách oznámil napokon vtedajší predseda vlády SR Vladimír Mečiar.⁴⁷

Otázka komunistického režimu nebola prvoradá spoločensko-politická téma. Vyplývalo to aj z toho, že väčšina politikov mala za sebou minimálne členstvo v KSČ a v spoločnosti sa to nepovažovalo za vážny problém. Dokazuje to aj sociologický výskum z februára 1995, v ktorom sa 41 % respondentov vyslovilo, že členstvo v komunistickej strane nepovažujú za previnenie, a podľa 33 % respondentov to nebola žiadna hanba a o opaku bolo presvedčených 13 % oslovených.⁴⁸ Signatári vyhlásenia *Stanovisko k sporom o komunistickej minulosti* Ladislav Kováč, Ján Bakoš, Norbert Fryštacký, Soňa Kovačevičová, Tatiana Štefanovičová koncom augusta 1999 nesúhlasili s tým, aby členovia komunistickej strany robili „pokánia na verejnosti. *Len škodradostní cynici by radi nútili bývalých straníkov nosiť celoživotné Kainovo znamenie.*“ Podľa nich sa mala prestať spoločnosť rozdeľovať podľa toho, či niekto bol, alebo nebol v komunistickej strane. Zároveň považovali za nepochopiteľné, „*keď niektorí z bývalých členov strany sa svojím členstvom verejne hrdia, svoje členstvo v strane ospravedlňujú a zločiny komunizmu ignorujú alebo bagatelizujú.*“ Takéto postoje diskreditujú podľa signatárov všetkých a je potrebné to odsúdiť.⁴⁹ Týmito slovami reagovali pravdepodobne napríklad na vyjadrenia Rudolfa Schustera, ktorý 21. apríla 1999 na otázky novinárov o jeho minulosti a členstve v ÚV KSS uviedol: „*Hrdo*

slovenské dejiny 20. storočia. Osudové osmičky v našich dejinách. Ústí nad Orlicí : Oftis – Hradec Králové : Univerzita Hradec Králové, 2008, s. 7 – 22.

⁴⁴ <http://www.tyzden.sk/nazory/18018/vidime-sa-najmae-cez-liptaka-a-minaca/>

⁴⁵ DEBELJAK, Aleš: *Kozmopolitická metafora. Individualizmus a národná tradícia.* Bratislava : Kalligram, 1998, s. 43.

⁴⁶ Blížšie pozri napríklad: PEKNÍK, Miroslav: Slovenské národné povstanie a verejnosť po roku 1989. In: PEKNÍK, Miroslav (ed.): *Slovenské národné povstanie súčasť európskej antifašistickej rezistencie v rokoch druhej svetovej vojny.* Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2009, s. 425 – 442; VRZGULOVA, Monika: Komu patrí Slovenské národné povstanie? In: POPELKOVÁ, Katarína a kolektív: *Čo je to sviatok v 21. storočí na Slovensku?* Bratislava : Ústav etnológie SAV, 2014, s. 66 – 108.

⁴⁷ Pozri napríklad *Kritika&Kontext*, roč. 2, 1997, č. 2 – 3, s. 4 – 64.

⁴⁸ KUBÍN, Ľuboš: Vzťah občanov k minulému politickému režimu a ich postoje k udalostiam z novembra 1989. In: *Quo Vadis, Slovensko*, roč. 1, 1995, č. 2, s. 58 – 59.

⁴⁹ *SME*, roč. 7, 30. 8. 1999, č. 200, s. 4.

sa k nej môžem hlásiť.“⁵⁰ V prípade R. Schustera v denníku *Národná obroda* 19. mája 1999 Peter Weiss spomenul jeho pozitívnu rolu, ktorú zohral pri prechode z komunistického na demokratické zriadenie, čo nemožno „*donekonečna znehodnocovať poukazovaním na jeho členstvo v bývalej KSS*“, keď členom vládnucej strany bol aj vtedajší prezident Poľskej republiky Aleksander Kwaśniewski. Zároveň P. Weiss, vtedajší poslanec Národnej rady Slovenskej republiky a podpredseda Strany demokratickej ľavice, poukázal na to, že občania nepodporujú antikomunizmus a prezidentské voľby dokázali, „*že nechcú návrat minulosti*“. Neustále pripomínanie niektorým politikom ich členstvo v komunistickej strane nemalo význam, lebo „*s bývalými členmi KSS sa stretávame vo všetkých slovenských politických stranách*“, poznamenal P. Weiss.⁵¹ Vladimír Palko z Kresťanskodemokratického hnutia začiatkom decembra 2001 uviedol, že politici, ktorí boli členmi vládnucej strany pred Novembrom 1989, sú v každej politickej strane okrem tej, ktorú reprezentoval.⁵²

Nejednoznačný postoj politikov a občanov k nedemokratickým režimom a ich predstaviteľom pretrváva aj v súčasnosti napriek tomu, že dni viažuce sa k vypuknutiu SNP a víťazstvu nad fašizmom v Európe sú štátnymi sviatkami Slovenskej republiky. Spor o umiestnenie busty Ferdinanda Ďurčanského na Námestí SNP v Rajci odhalil, že vláda SR nemá kompetencie na to, aby podobným prípadom zabránila. Odmietavé stanovisko vlády Ivety Radičovej, ako aj odborníkov a občianskych aktivistov k tomuto aktu nespôsobilo odstránenie tejto busty z verejného priestranstva. Rozporuplné reakcie spoločnosti vyvolalo tiež odhalenie búst J. Esterházyho či V. Biľakovi. Výborným príkladom ambivalentného vzťahu politikov k demokratickým tradíciám a historickým faktom je zákon č. 219/2006 o protikomunistickom odboji, ktorý sa podľa tejto právnej normy začal 6. októbra 1944, čiže v čase, keď prebiehali boje povstaleckej armády proti nacistickým ozbrojeným silám a územie Slovenska oslobodzovala Červená armáda spolu s československým armádnym zborom.⁵³ Presadzovanie umiestnenia rôznych búst či pomenovávanie ulíc po predstaviteľoch nedemokratických režimov je neustále prítomné v slovenskej spoločnosti. Iniciatíva už nevychádza len od určitej skupiny z vnútra spoločnosti, ale sú tiež snahy realizovať spomínané premenovávanie aj z vonka, čiže z prostredia mimo Slovenska. Politické záujmy sa prelínajú s ekonomickými, ako je to v prípade premenovania Západnej ulice v Prievidzi na ulicu Maxa Broseho, ktorý je spájaný s nacizmom. Podľa dostupných informácií to bola požiadavka investora z Nemecka.⁵⁴ Vyhovelo mu mestské zastupiteľstvo v Prievidzi, a to 22. septembra 2015. O týždeň neskôr Martin Lukačovič, mestský poslanec za SMER-SD, v mene

⁵⁰ *Národná obroda*, roč. 10, 22. 4. 1999, č. 92, s. 1.

⁵¹ *Národná obroda*, roč. 10, 19. 5. 1999, č. 113, s. 5.

⁵² *Národná obroda*, roč. 12, 7. 12. 2001, č. 281, s. 2.

⁵³ Bližšie pozri napríklad DINUŠ, Peter: *Výrovnávanie sa s minulosťou?* Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV 2010, s. 29 – 33. Negatívne stanoviská k tomu, aby sa za začiatok protikomunistického odboja považoval 6. október 1944, vyjadrili okrem iných Stanislav Mičev, riaditeľ Múzea SNP, a Jozef Bystrický, vtedajší riaditeľ Vojenského historického ústavu, ktoré boli Miroslavom Pekníkom, riaditeľom Ústavu politických vied SAV, zaslané 14. augusta 2007 Ivanovi Gašparovičovi, vtedajšiemu prezidentovi SR. In: PEKŇÍK, Miroslav: *Slovenské národné povstanie súčasť európskej antifašistickej rezistencie v rokoch druhej svetovej vojny*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 2009, s. 442.

⁵⁴ V dôvodovej správe sa uvádza: „V súvislosti s požiadavkou spoločnosti Brose pomenovať prístupovú cestu k budúceму výrobnému závodu názvom ‚Max Brose‘ a následným rokovaním s právnymi zástupcami investora, mesto Prievidza pristúpilo k zmene názvu ulice v Priemyselnom parku Západ I ‚Západná ulica‘“. In: <http://www.prievidza.sk/upload/wsw/files/file/SAMOSPRAVA/Rokovania%20MsZ/2015/09/doplňok4-vzn-100-2009.pdf>

tohto poslaneckého klubu navrhol, aby bolo uznesenie o premenovaní ulice zrušené, avšak tento návrh nebol prijatý. Prípadom sa začala zaoberať aj Okresná prokuratúra v Prievidzi. Diskusia o minulosti Maxa Broseho a pomenovávanie ulíc po ňom sú aktuálne tiež v Nemecku. V Coburgu jedenásť rokov viedli diskusiu o tom, či má byť po tomto podnikateľovi pomenovaná ulica.⁵⁵

V histórii najmä susedných národov nájdeme množstvo udalostí, ktoré ich spájajú, ale aj rozdeľujú. Platí to i pre multietnické štáty, akým je Slovensko. Súčasťou vyrovnávania sa s minulosťou je vzájomné priznanie si neprávostí, ktorých sa dopustilo jedno národné spoločenstvo voči druhému. O tento proces vzájomného odpúšťania musí byť obojstranný záujem. Zároveň sa potvrdzuje známe konštatovanie, že porozumenie sa hľadá ťažko, pretože nejde len o konkrétnu udalosť, ale aj o to, čo jej predchádzalo a čo po nej nasledovalo. Hľadanie vzájomného pochopenia je komplikovaný a dlhodobý proces. Možno k nemu dospieť najmä vtedy, ak majú zainteresované strany spoločný alebo podobný osud, ako sa o tom zmieňoval napríklad Jürgen Habermas.⁵⁶ Ak sa podarí dospieť od monológov k dialógu, nastane oslobodenie národných dejín z ich uzavretosti a prekonanie prvej moderny. Presadzovanie empatie k dejinnému príbehu iného národa sa spája s potlačením vlastnej dejinnej slávy. Zdôrazňovaním páchaného bezprávia voči iným sa vytvorí kompaktnější historický obraz. Pokus o uplatnenie nadnárodného konceptu dejín však môže opätovne oživiť nacionalizmus, alebo vytvoriť postpolitickú éru špičkovej technokracie.⁵⁷

Situácia, v ktorej nastane ideálne spoločenské súžitie, je však ešte minimálne v stredoeurópskom priestore v nedohľadne. Vyplýva to aj z toho, že jednotlivé spoločenstvá ponúkajú vlastnú interpretáciu každej udalosti. Zároveň je aktuálny interpretačný rámec: priateľ – nepriateľ, s čím sa spája určitá nadradenosť, ktorá vytvára uspokojivý pocit vo väčšine spoločenstiev. Niekedy dochádza k absolútnemu splynutiu individuálneho vnímania udalosti s tou interpretáciou, ktorá sa stala národnou či nadnárodnou, ako sa to stalo v prípade Lidíc.⁵⁸ V súčasnosti sa málo zdôrazňuje rozdiel medzi historickou/kolektívnou pamäťou a historickým vedomím. Tieto pojmy majú k sebe blízko, ale nemožno ich stotožňovať. Súčasťou historického vedomia je prirodzene historická skúsenosť a ideológia, či už štátna, alebo forsírovaná konkrétnou politickou stranou. Z týchto dvoch spomenutých ideológií je dôležitejšia štátna, pretože prostredníctvom školského systému konštituuje podmienky na formovanie identity obyvateľstva.⁵⁹

⁵⁵ Bližšie pozri napríklad In: <http://nasaprievidza.sme.sk/c/20060927/pomenovanie-ulice-v-prievidzi-po-zakladatelovi-nemeckej-firmy-skuma-prokuratura.html>; <http://nazory.pravda.sk/komentare-a-glosy/clanok/369060-ako-si-kupit-dejiny/>; <http://www.cas.sk/clanok/331710/obrovsky-skandal-v-prievidzi-z-nazvu-ulice-vacsine-prebehne-mraz-po-chrbte.html>; <http://spravy.pravda.sk/domace/clanok/369065-pomenovanie-ulice-po-nacistovi-ma-na-stole-prokurator/>; <https://www.uzzno.sk/profesor-traubner-ulice-po-nacistoch-su-urazkou-milionov-mrtvych>; <http://www.pluska.sk/spravy/z-domova/sokujuci-natlak-investora-museli-premenovat-ulicu-po-nacistovi.html>; <http://www.konzervativnyvyber.sk/ulica-v-prievidzi-nesie-meno-po-clenovi-nacistickej-nsdap/18287/>; <http://spravy.pravda.sk/regiony/clanok/369415-ulicu-pomenovanu-po-nacistovi-prievidza-nemeni/>

⁵⁶ HABERMAS, Jürgen: *Dobiehajúca revolúcia*. Bratislava : Kalligram, 1999, s. 11.

⁵⁷ BECK, Ulrich: *Moc a protiváha moci v globálnom veku. Nová ekonomie svetové politiky*. Praha : Slon, 2007, s. 81 – 84.

⁵⁸ Bližšie pozri ŠUSTROVÁ, Radka: *Předmluva*. In: ŠUSTROVÁ, Radka – HĚDLOVÁ, Luba (eds.): *Česká paměť. Národ, dějiny a místa paměti*, s. 7.

⁵⁹ ŠUBRT, Jiří – VINOPAL, Jiří a kol.: *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*. Praha : Karolinum 2013, s. 13, 16 – 18. Pozri tiež – KAMENEC, Ivan: *Problémy s identifikáciou historického vedomia*. In: PEKŇÍK, Miroslav (ed.): *Verejná mienka a politika. Historické vedomie slovenskej spoločnosti*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo SAV, 2006, s. 17 – 21; HROCH, Miroslav: *Paměť a historické vědomí v kontextu národní pospolitosti*. In: ŠUSTROVÁ, – HĚDLOVÁ, (eds.): *Česká paměť...*, s. 21 – 55; HROCH, Miroslav: *Paměť a historické vědomí očima*

Proces vytvárania historického vedomia je vždy otvorený, lebo ho ovplyvňuje nielen historická pamäť väčšieho či menšieho kolektívu a jeho skúsenosti, ale aj konfrontácia s dobovým diskurzom o dejinách. Vytvára sa tak živá pamäť a dokazuje, ktoré dejinné udalosti sú pre konkrétne spoločenstvo dôležité a vplývajú na jeho identitu a sebareflexiu.⁶⁰ V októbri 1990 sa na Slovensku nevedelo, resp. nemalo záujem prihlásiť k nejakej pozitívnejšej historickej udalosti 47 % občanov. V českých krajinách to bolo 27 % oslovených. Výsledok upozornil nielen na slabé historické povedomie, ale tiež na nebezpečenstvo, „že pocity historickej nezakotvenosti vytvárajú živnú pôdu pre nacionalistickú demagógiu“.⁶¹ Táto situácia bola – ako upozornil v roku 1982 Milan Šimečka – dôsledkom zúrivej skepsy voči vlastným národným dejinám, ktorú zaštepil už spôsob, akým sa vyučoval dejepis na školách, a v dospelosti ju prehĺbila povinná účasť na oslavách falošných dejín.⁶² Záujem, či nezáujem spoločnosti o niektorú historickú udalosť silne poznamenáva snaha politikov vyjadrovať sa ku konkrétnym dejinným udalostiam. V určitých prípadoch sa to od politikov priam vyžaduje, keď si spoločnosť pripomína výročie tej-ktorej udalosti, čo súvisí so štátnymi sviatkami, dňami pracovného pokoja a pamätnými dňami.⁶³ K štátnym sviatkom patrí tiež deň ukončenie druhej svetovej vojny a vypuknutie Slovenského národného povstania. K pamätným dňom patrí aj vznik Československa, pričom sa opakujú snahy, aby bol 28. október uzákonený za štátny sviatok. Ich súčasťou je diskusia o tom, či je významnejšou udalosťou vznik spoločného štátu Čechov a Slovákov, alebo Martinská deklarácia prijatá 30. októbra 1918.⁶⁴ Uzákonenie nových štátnych sviatkov sa realizuje po každej zmene politického systému, čo platí aj o vyznamenaniach alebo o premenovávaní ulíc a námestí. Spory o interpretáciu ktorejkoľvek historickej udalosti sú súčasťou modernej demokracie, ktorá sa charakterizuje ako „konfliktné spoločenstvo“.⁶⁵

Požiadavka poznať pravdu o dejinách súvisí s často kladenou otázkou, či je vhodné uplatňovať hodnotové sudy. Humanitné a sociálne vedy sa snažia o objektívne zobrazenie skúmaného javu, avšak sú neustále pod ideologickým vplyvom a často boli podriadené „ambíciám mocichtivých politických mesiašov, ktorým nešlo ani o pochopenie, ani o zmierenie, ale o moc, boj a deštrukciu“.⁶⁶ Nezávislosť spoločenskovedného výskumu od spoločenskej a politickej atmosféry je neustále aktuálna téma. Úsilie o objektívnosť a presadzovanie politicky korektných

historika. In: MASLOWSKI, Nicolas – ŠUBRT, Jiří a kol.: *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*, s. 46 – 65; KRPALA, Karol: Z čoho sa učia najnovšie dejiny na našich vysokých školách? In: *Acta Historica Neosoliensia*, roč. 16, 2013, č. 1 – 2, s. 323 – 373.

⁶⁰ PŘIBÁŇ, Jiří: Právo, kolektivní identita a vyrovnávání se s minulostí: středoevropské zkušenosti s postkomunismem. In: GJURIČOVÁ, Adéla – KOPEČEK, Michal (eds.): *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*, s. 290.

⁶¹ *Aktuálně problémy Česko-Slovenska*. (Správa zo sociologického výskumu), október 1990, s. 19.

⁶² ŠIMEČKA, Milan: Černé díry (K proměnám dejinné paměti). In: ŠIMEČKA, Milan: *Společensví strachu a jiné eseje*. Pripravili Jolana Kusá a Raisa Kopsová. Bratislava : Nadácia Milana Šimečku 2003, s. 35.

⁶³ K danej téme pozri napríklad POPELKOVÁ, Katarína: Na čo sú nám zákony o sviatkoch? In: POPELKOVÁ, Katarína a kolektív: *Čo je to sviatok v 21. storočí na Slovensku?*, s. 12 – 64; TÍŽIK, Miroslav: *Náboženstvo vo verejnom živote na Slovensku*. Bratislava : Sociologický ústav SAV, 2011, s. 283 – 312.

⁶⁴ Pozri napríklad KMEŤ, Norbert: 28. október 1918 v spoločenskom povedomí. In: HIRTLOVÁ, Petra – SRB, Vladimír (eds.): *Integrace a dezintegrace. Sborník z mezinárodní vědecké konference k 15. výročí rozdělení Československa*. Kolín : Nezávislé centrum pro studium politiky. Academia Rerum Civilium – Vysoká škola politických a společenských věd 2007, s. 39 – 53.

⁶⁵ KOPEČEK, Michal: Úvod. In: GJURIČOVÁ, Adéla – KOPEČEK, Michal – ROUBAL, Petr – SUK, Jiří – ZAHRADNÍČEK, Tomáš: *Rozdělení minulosti. Vytváření politických identit v České republice po roce 1989*, s. 15.

⁶⁶ ZÁLEŠÁK, Tomáš: *Diabla práca. Úvahy o totalitarizme*. Bratislava : Kalligram 2005, s. 12.

súdoj je často spochybňované argumentom, že neideologické spracovanie akejkoľvek témy je zavádzajúce a nemožné. V tejto otázke je rozdelená nielen vedecká komunita, ale aj spoločnosť, čo môžeme ilustrovať na výskume o historickom vedomí realizovanom v Českej republike, kde respondenti odpovedali na otázku: „Často se mluví o tom, že na historii by mělo být pohlíženo objektivně, bez nějakých skrytých osobních nebo mocenských zájmů. Myslíte si, že je, nebo není možné vůbec takový pohled mít?“ Za rozhodne možné a skôr možné sa vyslovilo spolu 43 % respondentov. O opaku bolo presvedčených spolu tiež 43 % opýtaných a 8 % oslovených nevedelo odpovedať.⁶⁷

Diskusia o dejinách môžeme chápať aj ako určitý druh sekulárneho či politického náboženstva. Sekularizáciou spoločnosti a rôznymi historizujúcimi konceptmi Marxa a Nietzscheho Európa unikla „z božieho väzenia“ a podľa Alberta Camusa sa dostala do žalára „histórie a rozumu“, lebo sa nahradila koncepcia posmrtného života svetom budúcnosti.⁶⁸ Splývanie minulosti, prítomnosti a budúcnosti je nielen súčasťou histórie, ale tiež terajšej doby, ktorá predstavuje režim historicity. Pod týmto pojmom François Hartog rozumie to, ako spoločnosť vníma temporalitu.⁶⁹ Vo vývoji spoločnosti možno sledovať, ako sa určité historické témy strácajú z celospoločenského diskurzu a sú nahradzované inými, ktoré boli predtým v úzadí a nevenovala sa im pozornosť či už vo vedeckej komunite, alebo v médiách. Z akejkoľvek historickej udalosti sa môže stať politický problém a stáva sa súčasťou politiky dejín, či vyrovnávania sa s minulosťou. Ak vychádza takáto iniciatíva od politikov, potom je badateľná snaha prijať k danému problému zákon alebo vytvoriť komisiu, ktorá má rozhodnúť, ako správne chápať, vysvetľovať a prezentovať danú udalosť. Takéto komisie sa vytvárajú buď na národnej, alebo nadnárodnej úrovni. O výsledky takýchto komisií však má málokto záujem. Ich neúspech spočíval aj v tom, že väčšina z nich bola zriadená politikmi a politici boli zároveň ich členmi. Ku konkrétnemu problému zasadali, vypočuli zainteresované osoby a okrem iného skonštatovali, že ich právomoci sú nedostatočné na dosiahnutie stanoveného cieľa. Federálne zhromaždenie Československej socialistickej republiky zvolilo 29. novembra 1989 Komisiu pre dohľad nad vyšetrovaním udalostí 17. novembra 1989.⁷⁰ Ďalšia parlamentná komisia na pôde FZ Českej a Slovenskej Federatívnej Republiky k 17. novembru 1989 vznikla 20. septembra 1990.⁷¹ Na zasadnutí SNR 30. novembra 1989 ustanovili Komisiu na prešetrenie udalostí z 25. marca 1988, čiže tzv. „sviečkovej manifestácie“. V ten istý deň takúto požiadavku vzniesla Strana slovenskej obrody.⁷² Za úspešné môžeme považovať tie komisie, ktoré vznikli vďaka vládnej podpore, ale boli apolitické. Patria k nim napríklad federálna a slovenská komisia vlády pre analýzu historických udalostí z rokov 1967 – 1970. Rôznym komisiám pravdy, ktoré sa v postkomunistických štátoch neuplatnili či

⁶⁷ ŠUBRT, Jiří – VINOPAL, Jiří a kol.: *Historické vědomí obyvatel České republiky perspektivou sociologického výzkumu*, s. 95.

⁶⁸ CAMUS, Albert: *Vzbúrený člověk*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 2004, s. 75.

⁶⁹ ŠUBRT, Jiří – MASLOWSKI, Nicolas – LEHMAN, Štěpánka: Soudobé teorie sociální paměti. In: MASLOWSKI, Nicolas – ŠUBRT, Jiří a kol.: *Kolektivní paměť. K teoretickým otázkám*, s. 31.

⁷⁰ <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=60852>; <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/Document?documentId=60853>

⁷¹ Bližšie pozri napríklad ŽÁČEK, Pavel: *Vypovídat pravdu a nic nezamlčet. Protokoly parlamentní vyšetřovací komise pro objasnění události 17. listopadu 1989. Díl 1*. Edice dokumentů. Praha : ÚSTR, 2013; ŽÁČEK, Pavel: *Vypovídat pravdu a nic nezamlčet. Protokoly parlamentní vyšetřovací komise pro objasnění události 17. listopadu 1989. Díl 2*. Praha : CEVRO Liberálně konzervativní akademie, 2013.

⁷² <http://www.nrsr.sk/dl/Browser/DsDocumentVariant?documentVariantId=9319&fileName=zazn.pdf&ext=pdf>

nefungovali, sa venujú najmä bádatelia zo západných štátov. Ich závery sa zhodujú v tom, že ich skutočné fungovanie by prispelo k spoločenskému zmiereniu.⁷³

Vyrovňovanie sa s minulosťou je komplikovaný proces a postoj k akémukoľvek nedemokratickému režimu je navonok odmietavý. Záleží aj od toho, aký časový odstup nás delí od konkrétneho obdobia. V prípade komunistického režimu ho časť populácie hodnotí pozitívnejšie, čo súvisí nielen s ekonomickou situáciou obyvateľstva, ale tiež s nostalgiou, ktorá má rôzne podoby a príčiny vo všetkých postkomunistických štátoch Európy. Z komparatívneho hľadiska je Slovensko na podobnej úrovni ako ostatné minimálne stredoeurópske štáty, čo sa týka vyrovňovania sa s minulosťou. Podľa uznávaných kritérií tranzickej spravodlivosti spĺňa Slovenská republika známe predpoklady, medzi ktoré sa zaraďujú zistenie pravdy, rehabilitácia obetí a majetková reštitúcia, demokratické reformy a právny systém, spoločenský zmier.⁷⁴ Otázne však ostáva, do akej miery prijaté právne normy odsudzujúce nedemokratický režim reflektujú názory občanov. V rámci diskusií o vyrovňovaní sa s komunizmom sa často stretávame s radikálnym názorom, že bolo treba postupovať tak ako voči nacizmu. Väčšina autorov však takýto názor nepovažuje za správny, lebo podporuje ich nasledovníkov.⁷⁵ Rázny prístup v roku 1989 bol odmietnutý nielen heslom „nie sme ako oni“, ale aj vytvorením vlády národného porozumenia, ktorá sa pokladala za úspech revolúcie. V tejto atmosfére bolo podľa Miroslava Mareša „velmi obtížne presvedčovať verejnosť o nutnosti radikálnych akcií a mobilizovať ju pro ně (zvláště s ohledem na možná a pravděpodobná rizika)“.⁷⁶ Reprezentanti novej politickej moci odmietli radikalizmus aj preto, lebo neuznávali princíp kolektívnej viny.⁷⁷ Václav Havel na festivale Pohoda v roku 2008 pripomenul, „že milióny našich občanov prešli komunistickou stranou. My sme neboli nijaká nekomunistická spoločnosť, utlačovaná komunistami, my sme si ich volili.“ Netreba zabúdať na to, že spoločnosť uprednostnila dohovor pred krviprelieváním.⁷⁸

Zbavovanie sa totalitnej minulosti malo v európskych postkomunistických štátoch rôznu podobu. Dané problémy sa začali europeizovať, napríklad rezolúciou 1 096 z 27. júna 1996 Parlamentného zhromaždenia Rady Európy o opatreniach na odstránenie dedičstva bývalých komunistických totalitných systémov, či Linbladovým memorandom prijatým 14. decembra 2005 Výborom pre politické záležitosti Parlamentného zhromaždenia Rady Európy. Vstupom postkomunistických štátov do Európskej únie v roku 2004 sa zaznamenávajú snahy, aby sa prob-

⁷³ KRAUS, Michael: Dvacet pět let tranziční spravedlnosti a vyrovnávání se s minulostí ve střední a východní Evropě. In: ŠUSTROVÁ, Radka – HÉDLVÁ, Luba (eds): *Česká paměť. Národ, dějiny a místa paměti*, s. 120 – 125.

⁷⁴ KRAUS, Michael: Dvacet pět let tranziční spravedlnosti a vyrovnávání se s minulostí ve střední a východní Evropě. In: ŠUSTROVÁ, Radka – HÉDLVÁ, Luba (eds): *Česká paměť. Národ, dějiny a místa paměti*, s. 113 – 115; BEŽÁK, Tomáš: Posttranziční spravedlnost' v regioně středovýchodnej Európy. Analýza lustrácií a ústavov pamäti národa. In: *Sociológia*, 43, 2011, č. 4, s. 420 – 446.

⁷⁵ KATUNINEC, Milan: *Fašizmus, národný socializmus a komunizmus. K ideovým zdrojom, praxi a možným rizikám návratu totalitarizmu*. Bratislava : VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 2009, s. 422. Ďalej pozri napríklad *Komunizmus a fašizmus. François Furet, Alain Besançon a ďalší*. Praha : Institut pro středoevropskou kulturu a politiku 2002. Uspořádal Miroslav Novák; REIMAN, Michal: *O komunistickém totalitarismu a o tom, co s ním souvisí*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2000. MAIER, Charles S.: Hot Memory ... Cold Memory. On the political Half-Life of Fascist and Communist Memory. In: <http://www.iwm.at/read-listen-watch/transit-online/hot-memory-cold-memory-on-the-political-half-life-of-fascist-and-communist-memory/>

⁷⁶ MAREŠ, Miroslav: Antikomunizmus v polistopadové politice. In: FIALA, Petr – MIKŠ, František (eds.): *Česká konzervativní a liberální politika*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2000, s. 381.

⁷⁷ PITHART, Petr: První ohlednutí. In: PITHART, Petr: *Po devětaosmdesátém: Kdo jsme?*, s. 30.

⁷⁸ <http://www.tyzden.sk/casopis/2886/za-pravdu-treba-rucit/>

lém vyrovnávania s minulosťou, najmä s komunistickou, stal celoeurópskou záležitosťou, a to aj napriek rozdielnej historickej skúsenosti západnej a stredovýchodnej Európy. Ján Langoš sa na konferencii *15 let poté* v roku 2004 zmienil o spoločnom liste Ústavu pamäti národa, Institutu Pamięci Narodowej, Úradu spolkového splnomocnenca pre dokumenty štátnej bezpečnosti bývalej Nemeckej demokratickej republiky (Gauckov ústav) a českého a maďarského archívu, adresovanom vtedajšiemu predsedovi EÚ Romanovi Prodimu. Argumentovali aj podporou, ktorú dostávali rôzne organizácie v západnej Európe od sovietskeho bloku. Za dôležité označili „*robiť osvetu v krajinách západnej Európy*“.⁷⁹ Reálne sa z tejto témy stala európska záležitosť v čase, keď EÚ predsedalo Slovinsko. Spoločne s Európskou komisiou 2. apríla 2008 zorganizovali podujatie venované zločinom spáchaným totalitnými režimami. O necelé dva mesiace neskôr sa v dňoch 2. – 3. júna 2008 konala v Prahe konferencia *Svedomie Európy a komunizmus*. Jej hlavnými organizátormi boli europoslankyňa Jana Hybášková a člen Senátu Parlamentu ČR Martin Mejstřík. Podľa ich názoru odstup dvoch desaťročí od pádu komunistických režimov je dostatočný na to, aby sa zhodnotili zločiny tohto systému a dospelo sa k historicky objektívnemu poznávaniu európskej histórie 20. storočia. Cieľom europeizácie vyrovnávania sa s komunistickou minulosťou bolo dosiahnuť také ponímanie histórie, ktoré by odzrkadľovalo spoločné hodnoty EÚ, ako uviedol Alexander Vondra v zdravici určenej tejto konferencii. V otváracom prejave sa Václav Havel zaoberal spoločnými a rozdielnymi znakmi nacizmu a komunizmu. Pripomenul dôležitosť inštitúcií typu ústav pamäti národa. Zdôraznil zodpovednosť Európy za marxizmus a nacizmus, čo si treba nielen pripomínať, ale zároveň s nadhľadom študovať.⁸⁰ Na záver konferencie prijali Pražskú deklaráciu, ktorá má 19 bodov. Vyzvali v nej nielen všetky národy a ustanovizne Európy, ale aj významné medzinárodné inštitúcie, aby realizovali ich návrhy. V uvedenej deklarácii sa požadovalo, aby sa nacistické a komunistické režimy posudzovali podľa ich zločinov; aby sa vytvorili podmienky na súdenie a odsúdenie komunistických zločinov; aby sa 23. august stal dňom obetí nacizmu a komunizmu tak, ako je 27. január deň obetí holokaustu; aby sa vytvoril Ústav európskej pamäti. A mali sa tiež podporovať celoeurópske diskusie o komunistickej histórii a jeho dedičstve. K jej signatárom patrili Václav Havel, Joachim Gauck, Łukasz Kamiński, Vytautas Landsbergis, Göran Lindblad, Václav Vaško, Pavel Žáček a ďalší.⁸¹

Na aktivity zacielené na europeizáciu problémov spätých s vyrovnávaním sa s komunizmom sa nadviazalo počas predsedníctva ČR v EÚ. Dňa 18. marca 2009 Česko zorganizovalo v Bruseli, tak ako Slovinsko rok predtým, podujatie o komunizme, na ktorom sa zúčastnili nielen zástupcovia inštitúcií typu ústav pamäti národa, ale aj vtedajší podpredseda vlády ČR Alexander Vondra, eurokomisár Ján Figel', podpredseda EP Alejo Vidal-Quadras, komisárka Sandra Kalniete či europoslankyňa Jana Hybášková a europoslanci Jan Zahradil, László Tökés. Rôzne aktivity zamerané na vyrovnávanie sa s komunistickou minulosťou počas predsedníctva ČR v EÚ boli impulzom na vytvorenie Platformy európskej pamäti a svedomia.⁸² Zároveň ČR iniciovala, aby bol 23. august vyhlásený za deň pamiatky obetí nacizmu a komunizmu.⁸³ Európsky parlament

⁷⁹ *15 let poté. Sborník k patnáctému výročí pádu komunismu v zemích střední a východní Evropy*. Praha : CEVRO – Liberálně-konzervativní akademie, 2005, 2. vydání, s. 146. Editor: Ladislav Mrklas.

⁸⁰ *Svědění Evropy a komunismu. Sborník z mezinárodní konference*. Připravili Neela Winkelmann-Heyrovská a Martin Mejstřík. Vydal Martin Mejstřík 2009, s. 3, 11, 17.

⁸¹ <http://www.prazskadeklarace.eu/> Pozri aj *Svědění Evropy a komunismu*, s. 158 – 162.

⁸² <http://www.ustrcr.cz/cs/slyseni-v-evropskem-parlamentu-o-zlocinech-komunismu>

⁸³ <http://www.euractiv.cz/cr-v-evropske-unii/clanek/ceske-predsednictvi-prosazuje-den-obeti-totalitnich-rezimu-005813>

23. septembra 2008 vydal vyhlásenie v prospech toho, aby sa 23. august stal Európskym dňom pamiatky obetí nacizmu a stalinizmu. Európsky parlament 2. apríla 2009 schválil uznesenie o Svedomí Európy a totalite, v ktorom okrem iného podporil, aby bol 23. august vyhlásený za Európsky deň pamiatky obetí všetkých totalitných a autoritatívnych režimov. Spoznanie zločinov komunistických režimov podľa europoslancov prispeje k zmierneniu. Osvojili si aj ďalší bod Pražskej deklarácie, a to zriadenie Platformy európskej pamäti a svedomia a vytvorenie celoeurópskeho dokumentačného strediska. Vyzvali na finančné podporovanie výskumov zameraných na históriu totalitných režimov. Zároveň europoslanci prejavili perzekvovaným a ich rodinným príslušníkom súcit s ich utrpením a odsúdili všetky zločiny proti ľudskosti.⁸⁴

Ústav pro studium totalitních režimů zorganizoval v spolupráci so Zastúpením Európskej komisie v ČR a ďalšími partnermi medzinárodnú konferenciu *Zločiny komunistických režimů*, ktorá sa konala v dňoch 24. – 26. februára 2010 v Prahe. Prijali na nej Deklaráciu o zločinoch komunizmu. Pripomenuli v nej, že komunistické zločiny sú nepremlčateľné, pričom „*spravedlnost, která za posledních 20 let postihla pachatele komunistických zločinů, je velmi neuspokojivá*“. Vyzvali na vytvorenie medzinárodného súdu pre zločiny komunizmu a navrhli legislatívne upraviť dôchodky a sociálne zabezpečenie ľudí zodpovedných za tieto zločiny na rovnakú, prípadne nižšiu úroveň, ako majú ich obeť. Signatári deklarácie si uvedomovali, že nemožno dať nacizmus a komunizmus na jednu úroveň, ale nesmú sa relativizovať zločiny spáchané týmito politickými systémami. Zároveň apelovali na implementáciu rezolúcie EP o 23. auguste a vyzývali prijať také rozhodnutie, na základe ktorého by nebolo možné ospravedlňovať, popierať či zľahčovať komunistické zločiny. Ocenili podporu, ktorú Platforme európskej pamäti a svedomia vyjadrili EP a Rada ministrov EÚ v roku 2009, a očakávali rovnaký prístup od národných vlád. V záverečnom bode nastolili požiadavku, aby bol v Európe postavený podobný pamätník obetiam komunizmu, aký už je vo Washingtone.⁸⁵ Spomínaná platforma bola napokon založená 14. októbra 2011 v Prahe. V roku 2014 bolo jej zakladajúcemu členovi – Ústavu pro studium totalitních režimů pozastavené členstvo, čo viedlo napokon k vystúpeniu tohto ústavu z tejto organizácie.⁸⁶

Postoj spoločnosti k obdobiu vlády komunistickej strany závisí od toho, ako sa dané obdobie prezentuje či už v privátnej, alebo vo verejnej sfére. Dôležité je aj spoločenské reflektovanie rokov budovania demokratického zriadenia a či bola možnosť využiť napríklad princípy konsociačnej demokracie na vytvorenie spomínaného celospoločenského konsenzu. Na uplatnenie tohto modelu demokracie boli dobré podmienky, ako na to upozornil aj autor tejto koncepcie Arend Lijphart. Odôvodňoval to tým, že konsocionalizmus mal v Československu tradíciu.⁸⁷

⁸⁴ Usnesení Evropského parlamentu ze dne 2. dubna 2009. In: <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2009-0213+0+DOC+XML+V0//CS>

⁸⁵ Deklarace o zločinech komunismu. In: *Zločiny komunistických režimů. Mezinárodní konference. Pohled historiků a právních expertů.* (Praha, 24. – 26. února 2010). Praha : Ústav pro studium totalitních režimů 2011, s. 445-446; <http://www.zlocinykomunismu.eu/deklarace.html>

⁸⁶ Bližšie pozri <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rada/2014/zapis-jednani02-2014.pdf> http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rada/2014/Otevreny_dopis_pozastaveni_clenstvi_EP.pdf http://www.ustrcr.cz/data/pdf/stanoviska/pozastaveni_clenstvi-ep.pdf http://www.ustrcr.cz/data/pdf/rada/2014/odpoved_EP_23012014.pdf

⁸⁷ *Přítomnost*, roč. 3, 1992, č. 1, s. 8. Pozri aj MALOVÁ, Darina – ŠATKA, Karol: Konsenzuálna kontra väčšinová demokracia a Slovensko. In: MALOVÁ, Darina (ed.): *Parlamentná demokracia. Parlamenty vo svete a na Slovensku.* Bratislava : Univerzita Komenského 2004, s. 129 – 157.

Napokon sa uplatnil taký model demokracie, z ktorého vyplýva, že väčšina má právo rozhodnúť o budúcom politickom a spoločenskom vývoji.

Nový prístup k histórii sa po každej politickej zmene uskutočňuje aj prijatím zákonov, ktoré majú nielen na morálnej úrovni poskytnúť zadosťučinenie tým, ktorí boli predchádzajúcim režimom postihnutí. Patrí k nim napríklad zákon o rehabilitáciách, o lustráciách, o odsúdení predchádzajúceho politického zriadenia.⁸⁸ Súdna moc sa tiež podieľa na interpretácii dejín, a to napríklad rehabilitáciou nespravodlivo súdených alebo v súdnych konaniach proti predstaviteľom komunistickej moci,⁸⁹ prípadne rozhodovaním o tom, či konkrétna osoba oprávnené figuruje v zoznamoch Štátnej bezpečnosti. Lustračný zákon prijatý Federálnym zhromaždením ČSFR bol často kritizovaný tiež v zahraničí. V Českej republike platil – na rozdiel od Slovenska – aj po zániku spoločného štátu. O tejto právnej norme rozhodoval ešte Ústavný súd ČSFR a 26. novembra 1992 dospel k záveru, že tento zákon zabránil destabilizácii kreovaného demokratického zriadenia. Jasne sa odmietla spojitosť komunistického právneho systému s tým, ktorý sa zakladal na „odlišných politických hodnotách“.⁹⁰ Na toto rozhodnutie nadviazal Ústavný súd Českej republiky v roku 1993, keď preskúmal, či je v súlade s ústavou zákon o protiprávnosti komunistického režimu a odporu proti nemu, prijatý zákonodarcami ČR v tom istom roku.⁹¹ Pozornosť verejnosti vzbudilo napríklad zverejnenie zoznamov spolupracovníkov Štátnej bezpečnosti a následné súdne konania. Média sa venovali aj prípadu, v ktorom sa súčasný podpredseda vlády a minister financií Českej republiky Andrej Babiš dožadoval súdnou cestou rozhodnutia, či bol, alebo nebol spolupracovníkom ŠtB. Napokon bol prijatý záver, že „jeho evidencia agenta je v rozpore so skutočným stavom“, čo uviedol predseda senátu Krajského súdu v Bratislave Juraj Považan.⁹² Ústav pamäti národa (ÚPN) bol účastníkom súdnych konaní nielen v súvislosti s A. Babišom, ale aj ďalších, v ktorých sa rozhodovalo o tom, či je konkrétna osoba oprávnené registrovaná v zoznamoch Štátnej bezpečnosti. Každá takáto osoba tvrdí, že nemá vedomosť o svojej aktívnej spolupráci s orgánmi ŠtB.⁹³ Platné rozsudky môžu vyvolávať pochybnosti, či rozhodnutie súdnej moci pozmeňuje, alebo nepozmeňuje historické dokumenty, čiže materiály ŠtB, aj keď podľa názoru senátu Krajského súdu v Bratislave z 12. novembra 2009 „zo zákona č. 553/2002 Z. z. a ani z iných právnych predpisov nevyplýva právomoc súdu akýmkoľvek spôsobom meniť alebo dopĺňať obsah registračných protokolov“.⁹⁴ Na základe vynesených rozsudkov musí ÚPN zverejniť rozhodnutie súdu na svojej webovej stránke.⁹⁵ V prípade sprístupnenia zväzku na štádium má v ňom byť poznámka o neoprávnenej evidencii konkrétnej osoby.⁹⁶

⁸⁸ Pozri DINUŠ, Peter: *Výrovnávanie sa s minulosťou?*, s. 18 – 46; MAYER, Françoise: *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*, s. 61 – 80.

⁸⁹ BARTOŠEK Karel: *Češi nemocní dějinami. Eseje, studie, zápisky z let 1968 – 1993*. Praha – Litomyšl : Paseka, 2003, s. 104.

⁹⁰ PŘÍBÁŇ, Jiří: *Právní symbolismus. O právu, času a evropské identitě*. Praha : Filosofia, 2007, s. 149.

⁹¹ PŘÍBÁŇ, Jiří: *Disidenti práva*. Praha : SLON 2001, s. 121– 149.

⁹² <https://dennikn.sk/174807/upn-spisal-229-dovod-ze-babis-estebak-sud-ziada-zalobu-zamietnut/>; <http://www.sme.sk/c/8004293/sud-pri-babisovi-dovolanie-nepovolil.html>

⁹³ Bližšie pozri napríklad JAŠEK, Peter (ed.): *Interpretácia dokumentov Štátnej bezpečnosti*. Bratislava : Ústav pamäti národa, 2011.

⁹⁴ http://www.upn.gov.sk/data/rozsudky/6_Co_13-07-222.pdf

⁹⁵ <http://www.upn.gov.sk/sk/rozsudky/>

⁹⁶ http://www.upn.gov.sk/data/rozsudky/4C_156_2009.pdf

História sa stáva mobilizačným faktorom v spoločensko-politickej oblasti. Deklaratívne vyrovnávanie sa s minulosťou vytvára nielen nový interpretačný rámec, ale popritom tiež aktívne zabúdanie a zabezpečenie politickej stability nových pomerov.⁹⁷ Často sa stretávame so strachom zo zabúdania, čomu sa má predísť oživovaním spomienok, a to má zabrániť tomu, aby bol individuálny záujem úplne nadriadený verejnému.⁹⁸ V súčasnosti je charakteristické sťahovanie sa ľudí z verejného do súkromného priestoru a sviatky sa využívajú na individuálny oddych.⁹⁹ Spoločnosť na Slovensku je dosť rozštiepená, z čoho vyplýva fakt, že sa ťažko nachádza celospoločenský konsenzus pri významných dejinných udalostiach. Oslavovaním a pripomínaním si konkrétnej udalosti sa oživuje antagonizmus medzi priateľom a nepriateľom, čo posilňuje identitu v tom-ktorom spoločenstve.¹⁰⁰ Nezanedbateľnú rolu v tom, ako spoločnosť reflektuje konkrétnu udalosť, zohráva to, ktoré politické sily momentálne majú výkonnú moc, a tiež to, o ktoré dejinné udalosti čelí štátni a politickí predstavitelia prejavujú záujem. Je všeobecne známe, že pravicové politické strany viac vyzdvihujú udalosti Novembra 1989, na rozdiel od strany SMER-SD, ktorá kladie väčší dôraz na protifašistické tradície, čiže na Slovenské národné povstanie a oslobodenie od fašizmu/nacizmu.

Dejiny každého národa a spoločenstva sa skladajú aj z pozitívnych, aj negatívnych udalostí. V súčasnosti sa oceňuje, ak politici uznajú vinu vlastného spoločenstva na utrpení, krivdách a neprávostiach spôsobených iným. Na takéto akty sú vždy pozitívne i negatívne reakcie. Niekedy sa využívajú v politickom zápase, a skôr než oponentom sú určené vlastnému spoločenstvu na zabezpečenie mobilizácie a krátkodobého zvýšenia politických preferencií konkrétnemu politickému subjektu. Politika dejín či vyrovnávanie sa s históriou je tiež barometrom toho, do akej miery sa spoločnosť zaujíma o históriu, či a kedy je možné využiť ju na spoločensko-politickú mobilizáciu.

Väčšina spoločnosti sa pri politickej zmene zbavuje zodpovednosti za predchádzajúce obdobie a využít sa argument „za všetko môžu oni“, čo však nezodpovedá skutočnosti. Upozornil na to už Václav Havel v novoročnom prejave v roku 1990, keď povedal, že každý občan má určitú zodpovednosť za fungovanie komunistického režimu, lebo nikto nie je len obeťou, ale je aj spoluvorcom systému.¹⁰¹ Vyrovnávanie sa s minulosťou nie je nikdy iba individuálny problém, ale vždy je to záležitosť kolektívna, lebo minulosť jednotlivca je zároveň minulosťou kolektívu a naopak.¹⁰² Neustále bude pretrvávajúť spor o to, či individuálne a kolektívne vyrovnanie je dostatočné, a nakoľko inštitucionalizácia problému a prijaté právne normy vyjadrujú skutočný postoj spoločnosti k totalitným režimom. Bez ohľadu na to, či ide o jednotlivca, alebo kolektív, problém vyrovnania sa s minulosťou vypovedá vždy viac o súčasnosti, než o minulosti, a zároveň o vzťahu konkrétneho spoločenstva k histórii. V slovenskej spoločnosti pretrvávajú interpretačné spory týkajúce sa historických udalostí a osobností, pritom však chýba ich hlbšia reflexia.¹⁰³

⁹⁷ PŘIBÁŇ, Jiří: Právo, kolektivní identita a vyrovnávání se s minulostí: středoevropské zkušenosti s postkomunismem. In: GJURIČOVÁ, Adéla – KOPEČEK, Michal (eds.): *Kapitoly z dějin české demokracie po roce 1989*, s. 291, 310

⁹⁸ OZOUF, Mona: Včerejšek a dnešek. In: BARTOŠEK, Karel (ed.): *Dějiny a paměť*. Praha: Historický ústav Armády České republiky, Památník odboje a Centre Français de recherche en sciences sociales 1993, s. 12 – 16.

⁹⁹ Bližšie pozri napríklad KELLER, Jan: *Nedomyšlená spoločnosť*. Brno: DOPLNĚK, 2003, s. 77 – 87. Vydání 4.

¹⁰⁰ OZOUF, Mona: Včerejšek a dnešek. In: BARTOŠEK, Karel (ed.): *Dějiny a paměť*, s. 12.

¹⁰¹ HAVEL, Václav: *Projevy*. Praha: Vyšehrad, 1990, s. 12. Uspořádal Vilém Prečan.

¹⁰² HANUŠ, Jiří: Vyrovnat se s minulostí. Několik kritických poznámek. In: FIALA, Petr – MIKŠ, František (eds.): *Česká konzervativní a liberální politika*, s. 371.

¹⁰³ Bližšie pozri napríklad MARUŠIAK, Juraj: Sloboda (nielen) pre históriu. In: <http://forumhistoriae.sk/documents/10180/31570/marusiak.pdf>